

VAN CAMİLERİ (1941-2013): CAMİ SAYILARI, MÜLKİYET DURUMLARI VE “MİMARLI” CAMİLER*

Mustafa GÜLEN**

Halil İbrahim DÜZENLİ***

Öz

Türkiye’de 2018 verilerine göre sayıları 87.381 (URL-1) olan cami ve mescitlerin farklı politik ve bilimsel mecralarda, çeşitli başlıklar altında tartışıldığı söylenebilir. Bu mecralardan bazıları cami sayıları, cami tasarımı, tasarımda mimarların rolleridir. Bu makalede, Van İl Müftülük arşivi verilerine göre 1941 yılından 2013 yılı sonuna kadar Van ili merkez ilçelerinde kayıtlı 234 camiye odaklanılmıştır. Araştırma malzemesi olarak il müftülüğünde yer alan matbu evraklar ve camilere ait çeşitli istatistiki veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Mimarlık araştırmalarında yer bulamayan müftülük kayıtları gibi veri setleri önemli bilgiler içermektedir. Yıllara göre Van cami sayılarının artış-azalış oranları, yaptıranlara göre camiler, camilerin mülkiyet durumları ve mimarı belirtilmiş olan - mimarı bilinmeyen camiler gibi istatistikler bu veriler üzerinden çıkarılabilmektedir. Makalede her biri ayrı ayrı sonuçlar üreten istatistikler yorumlanmıştır. Mimarların rolleri bakımından ise önemli bir veri ile karşılaşılmaktadır. İncelenen matbu evraklara göre 234 camiden 194’ünün (%82,9) mimarı belli değildir. Camilerden 40 tanesinin (%17,1) mimarlar tarafından projelendirildiği görülmektedir. Bahse konu 40 camiyi tasarlayan 28 mimar tespit edilmiştir. Bunların içinde 2 ve üzeri sayıda cami tasarlayan 6 mimar ve 18 cami üzerinde özellikle durulmuştur. Sonuç olarak Van ili merkez ilçelerindeki camiler, Türkiye’de cami tasarımında mimar emeğine yeterince başvurulmadığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Van İli, Cami, Mimar, Cami Sayısı, Cami Mülkiyeti

VAN MOSQUES (1941-2013): NUMBER OF MOSQUES, PROPERTY STATUS AND MOSQUES “WITH ARCHITECT”

Abstract

The mosques in Turkey, of which the number reached to 87.381 according to the 2018 data (URL-1), are discussed in different political and scientific milieu. Some of these

Makale Gönderim Tarihi: 13.10.2018 Kabul Tarihi: 23.12.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.493877

* Bu makale, Mustafa Gülen tarafından 2015 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda Halil İbrahim Düzenli danışmanlığında hazırlanan “Van ve Cami: Bir Anlamlandırma Denemesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, mustafa.gulen@msgsu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5012-6291

*** Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Şehir Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü, halilibrahimduzenli@sehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7566-5926

discussions include mosque numbers, mosque design and the role of architects in their design. This article focuses on 234 mosques in the central districts of Van from 1941 until the end of 2013, registered in the Van *Müftülük* archive. Various statistical data related to printed documents and mosques in the records of the archive were analyzed and interpreted. Data sets that cannot find a place in architectural research, such as records of *Müftülük* archives, contain important information. The statistical information related to the increase-decrease rates of Van mosques according to years, the builders of mosques, property status of mosques, the mosques with known or unknown designers, can be extracted from such data. In this article, statistics that produce different results were interpreted. In terms of the roles of architects, important data was acquired. According to the printed documents, the architects of 194 (%82,9) out of 234 mosques are unknown. 40 of the mosques (%17,1) were designed by architects. The names of 28 architects who designed these 40 mosques were attained. Of these, 6 architects and 18 mosques belonging to these architects were particularly focused on. In conclusion, this research on the mosques in the central district of Van province showed that the mosque design in Turkey scarcely depends on the professional service of architects.

Keywords: Van City, Mosque, Architect, Number of Mosque, Mosque Property

GİRİŞ

Türkiye’de cami tartışmalarının genellikle kısır bir aralığa hapsediği söylenebilir. Tartışmaların ana eksenini camilerin fiziksel varlıkları ve biçimleri oluşturur. Bu şekilde belirlenen kalıpların dışına fazla çıkma eğilimi gösteremeyen cami mimarlığının fiziksel cephesi literatürde eleştiri konusu olarak süregelir. Hâlbuki günümüz cami mimarlığının geldiği nokta birçok açıdan incelenmeye, üzerinde düşünölmeye ihtiyaç duymaktadır. Dönemlerin hakim ideolojisi, sosyal ve siyasi atmosferin etkisi, mimari biçimlenişin başlıca sebepleri olarak görölebilir. Sözelimi Cumhuriyet döneminin başlangıcından 1950’lere kadar hâkim olan yönetici tavrının, cami mimarlığının gündeme gelememesinde etkili olduğu söylenebilir. Kutlu ve Düzenli (2006: 92)’ye göre “Türkiye’de Cumhuriyet’le birlikte dinin toplumsal hayatta kısıtlanmasının etkisi hızlı ve anlamlı bir şekilde ibadet mekanlarına yansımıştır... Erken Cumhuriyet Dönemi’nde cami yapımı neredeyse söz konusu bile edilmemiştir.”

Bu süreçte diyanetin, üniversitelerin veya bu alana dâhil olan sivil toplum kuruluşlarının meseleye katılımlarının sınırlılığında bahsetmek mümkündür. Türkiye kamuoyunda özellikle tartışma konusu edilen 16. yüzyıl cami formunun “taklit” edilmesi, “kopya”lanması mevzusunda mimarlık ortamı aktörlerinin rollerinden söz edilebilir. Bu alana ya hiç dokunulmamış ya da doğrudan biçimsel eleştiriyle yola çıkılmıştır. Oysa ki, “taklit” biçim meselesi ayrıntılı ve dikkatle irdelenmesi gereken önemli bir mesele olarak görünmektedir. 16. yüzyıl Osmanlı Dönemi camilerinin formu, politik süreçlerin ve eldeki imkanların da etkisiyle, cami cemaatinin zihninde dikkate değer bir imgeye dönüşmüştür. Cami mimarlığıyla ilgilenen, medyatik görünömleri olmayan mimarlar ise bu yerleşmiş olan biçim normunu ve tipolojiyi bir takım değişikliklerle birlikte devam ettirmişlerdir. Görünörlüğü olan, mimarlık camiasındaki diğer aktörlerin uzun bir süre cami mimarisi meselesine yeterince katkı koyamadığı, zihinlerde yerleşik imajın nedenlerini anlama gayretinden uzak olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, her durumda ve her kesimden aktör eliyle dönem koşullarını, fiziki çevreyi göz önüne alarak meseleyi yeniden düşünme gereğinin yeterince duyulmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, mimar Turgut Cansever’in tasarladığı ve inşa ettiği Antalya

Karakaş Camii için Tanyeli (2013: 105)’nin söyledikleri cami meselesinde ortamın tavrını ve mimarın bu ortama verebileceği katkı bağlamında önemli gözükmektedir:

“Turgut Cansever'in Antalya'da Atatürk Caddesi üzerinde inşa ettiği yeni cami mimarlık dünyasının hiç dikkatini çekmemiş gözükür. Bildiğim kadarıyla yayımlanmadı ve tartışılmadı. Caminin kendisi kadar bu dikkatsizlik de irdelenmeyi gerektiriyor. Her ikisi de Türkiye mimarlık ortamı hakkında bilgi verici...Cansever'in camisi gerçek ve tavizsiz bir tarihselci deneme. Bu açıdan çağdaş Türkiye’de neredeyse örneği yok...tüm yeni betonarme camilerin acemi Mimar Sinan kopyaları olduğu, tarihselden ve gelenekselden yararlanma söyleminin neredeyse başat sayılabileceği bir ülkede bir tarihselci yapının daha olması ya da olmaması neyi değiştirir...tarihselciliğin sadece konformist biçimlerinin egemen olduğu bir toplumda farklı bir tarihselci tutumun mümkün olduğunu biri göstermeliydi. Bu işi Cansever yapıyor, ama daha fazlasını da ortaya koyuyor.”

Karakaş Camii’nin hem “geçmiş” ile temas kuran, hem bugünün olası tavır alışlarından birini örnekleyen, hem de bizatihi yapının bulunduğu yerin bağlamını işin içine ciddi bir biçimde katan nitelikleri barındırdığı söylenebilir. Tanyeli’nin Antalya Karakaş Camii için söyledikleri, mimarın eseri vasıtasıyla kadim formların izleri yanında inşa edilen dönemle kurabileceği ilişkilerin bir türünü anlatmaya dönüktür.

Hangi mimar tarafından projelendirildiği bilinmeyen, bir anlamda anonim ama “tarihselden ve gelenekselden yararlanma söylemini” içinde barındıran ve çoğunluğu oluşturan camilere bakıldığında ise “mimarsızlaşan” bir alanda kendi inşai örgütlenmesini yapan toplum, bu alanda hafızasıyla, geçmişten gelen biçimsel cami imgeleri ile görünür olmuştur. Köksal (1994: 88)’a göre,

“Cumhuriyet dönemi modernist Türk mimarlığının programı içinde caminin yer almadığını, cami mimarlığının dışarıda bırakıldığını görüyoruz. Bu, Cumhuriyet’in modernist ideolojisinin dinle ilişkisiyle de bağlantılı bir durum. Doğal olarak bu durumun karşılığı da kısa süre içinde kendini göstermekte gecikmiyor: bu kez, toplum içinde kendiliğinden ortaya çıkan cami mimarlığı, koşut bir tavırla, tüm Cumhuriyet dönemi mimarlığına sırtını çeviriyor.”

Erken Cumhuriyet Dönemi’nden bugüne süregelen ve ülkenin her tarafında, deyim yerindeyse, “mimarsız” bir cami furyasının olduğu söylenebilir. Çoğu zaman inşaat ustasının kendi başına ya da caminin inşa edileceği yerin sakinlerinin yönlendirmeleri sonucunda benzer biçimsel öğelerle birçok cami inşa edilmiştir. Türkiye’de belli bir dönem herhangi bir yapı için mimarlara başvurulmasının genellikle yasal zorunlulukların aşılması için yapıldığı bilinmektedir. Hukuki zorunluluğun olmadığı bir yerde mimara başvurulması az rastlanan bir durumdur. Türkiye’de cami yapma ve yaptırma işinde mimar katkısının merkeze alındığı söylenemez. Hayır ve ekonomik tedarik mevzuları bu organizasyonun merkezinde yer alır. Çoğu kez mimar emeğine başvurulması söz konusu bile olmaz. Dahası mimarın emeği genellikle ek masraftır. Mimara olan bu bakış sadece ekonomik sebeplere de bağlı değildir. Olayın sosyal, kültürel vb. bağlamlarının olduğunu da eklemek gerekir.

Cami sayıları, mülkiyet durumları ve mimarlı-mimarsız camilerin Van ölçeğindeki niceliksel analizi, yukarıdaki paragraflarda Türkiye geneli için dile getirilen meselelerin ve ortaya atılan savların sınanması anlamına gelecektir. Cami sayılarının artış-azalış

grafikleri olası politik ve diğer durumlara işaret etmekte, mülkiyet durumları ise halkın cami meselesine bizzat mülkiyet ilişkisi bakımından katılımına, mimarı belli olan camilerin oranı ve içerikleri ise mimar katkısının genel durum içerisindeki ağırlığına işaret edecektir. Ayrıca meseleye dahil olan mimarların mimari tavırlarının yine yukarıda işaret edilen tavırlardan hangisine karşılık geldiğini ortaya koyacaktır. Meselelerin ayrıntılarına girmeden önce bir ön istatistik sonucu vermek gerekirse bu makalenin konusu olan Van il merkezinde inşa edilen camilerin/mescitlerin sadece %17,1’inde mimar emeğine başvurulmuştur. Geriye kalan camilerin/mescitlerin tamamı “mimarsız”dır.

1. Kaynaklar

Van’ın “mimarlı” ve “mimarsız” cami sayıları ile bu camiler hakkında daha pek çok bilgiye Van İl Müftülüğü tarafından her cami için ayrı ayrı tutulan kayıtlardan ulaşmak mümkündür. İnşa edilen bir ibadet yapısının (caminin) birçok yönünün ortaya çıkarılabileceği kayıtlar, kaydedenin denetleyici ve düzenleyici olarak o alandaki varlığının da göstergesi olarak yorumlanabilir. Van camilerine dair matbu kaynaklar arasında Van İl Müftülüğü arşivinde bulunan kayıtlar dikkate değerdir. Konvansiyonel mimarlık araştırmalarında pek yer bulamayan bu kayıtların tutulma gerekçeleri ve kayıt teknikleri açısından satır aralarında gizli bir mantıksal düzenle karşılaşmak mümkündür.

Söz konusu kayıtlar, hemen her cami için “**cami bilgi formu**”, “**cami bilgi bankası formu**” gibi müstakil olabilmekle birlikte; “**cami ibadete açılış beratı**” da çoğunluk cami için düzenlenmiş olan matbu formlardandır. Van camileri için toplu olarak tutulan “**cami kütük defteri**” ise temel kayıt yöntemidir. Bunların dışında, müftülük arşivlerinde bulunan çok çeşitli “**yazışmalar**” ve camilerde asılı olan “**tabelalar**” diğer cami kayıt ve not düşme unsurlarıdır.

Şekil 1: Camiler için müftülük tarafından tutulan matbu kayıt örnekleri ve bilgi kaynakları (sırasıyla: cami bilgi formu, cami bilgi bankası formu, cami ibadete açılış beratı, yazışma örneği, cami kütük defteri, tabela)

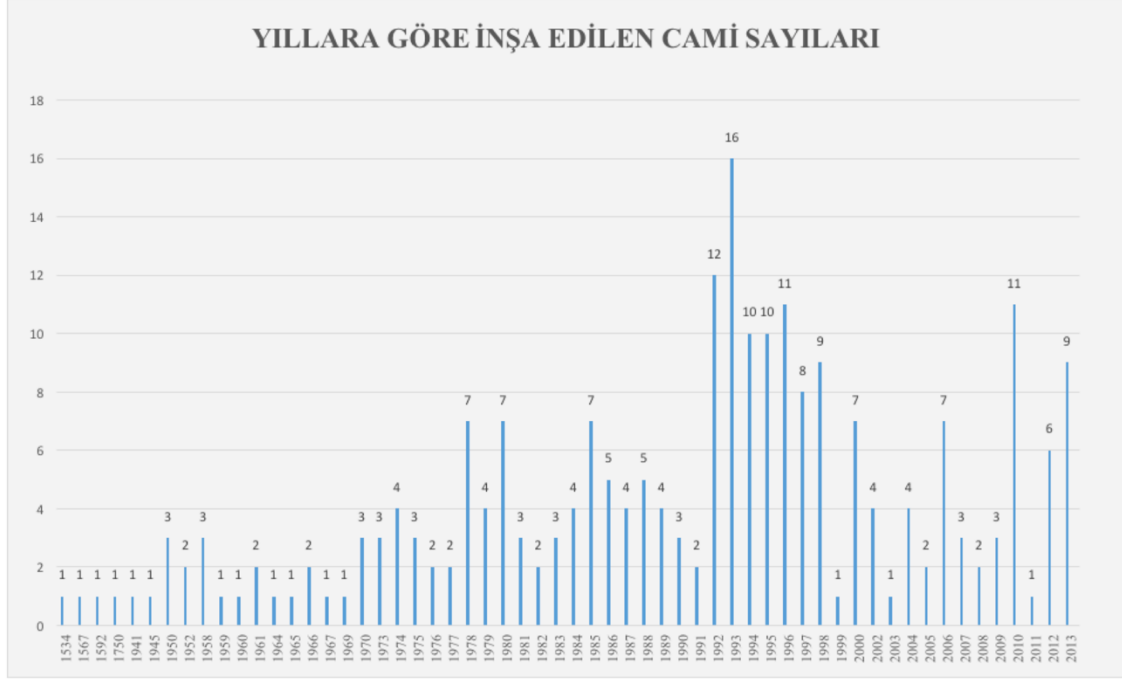
Van İl Müftülüğü tarafından hazırlanan bu matbu evraklardaki bilgilerden yararlanarak hazırlanan **Grafik 1-2-3-4** vasıtasıyla, ‘**Van Merkezde 1941-2013 yılları arasında inşa edilen 234 ve 1941 öncesinde inşa edilen 4 caminin yıllara göre dağılımı**’, ‘**Van Merkez camilerinin mülkiyet durumları**’, ‘**Van Merkez’de mimarlı-mimarsız olarak kaydedilen cami sayıları**’, ‘**yıllara göre inşa edilen toplam cami sayısı ile mimarı belli olan cami sayıları**’ istatistiksel olarak incelemek mümkündür. Bu istatistikler camilerin fiziki varlıkları, yıllara göre sayısal değişimleri ve onları var eden dinamikleri hakkında konuşma imkânını vermektedir. Matbu evraklar aynı zamanda camilerin bir devlet kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve onun yereldeki temsilcisi il müftülüğünün, her ne kadar ekonomik maddi destek anlamında bu alandan büyük oranda çekilmişse de, bir başka maddi alan olan kayıtlar aracılığıyla denetleyici ve düzenleyici varlığını gösterir.

Kayıtlar ayrıntılı olarak incelendiğinde; geçmişten günümüze değin bu yapıların fiziki durumları başta olmak üzere, kim tarafından, ne zaman yapıldıkları, geçirdikleri değişim ve dönüşümler de dahil olmak üzere bir çok veriye ulaşılabilmektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca cami yapım organizasyonu büyük oranda devlet elinden ziyade halka bırakılmıştır. Bazı devlet kurumlarının inşa ettikleri veya devletin arsa tahsis ettiği camiler/mescitler azınlıkta oldukları için bu genel değerlendirmenin dışında tutulabilirler.

2. İstatistikler Üzerine: Cami Sayısı, Mülkiyet Durumu ve “Mimarlı-Mimarsız” Camiler

2.1. Van Cami Sayıları

Van Merkez’de 2013 yılı sonu itibari ile yıllara göre inşa edilen 238 cami il müftülüğü kayıtları dikkate alınarak Grafik 1’de gösterilmektedir. Bu grafikte 1941 öncesinde inşa edilmiş olan 4 cami de yer almaktadır.

Grafik 1: Van Merkez’de 1941-2013 yılları arasında inşa edilen 234 ve 1941 öncesinde inşa edilen 4 caminin yıllara göre dağılımı

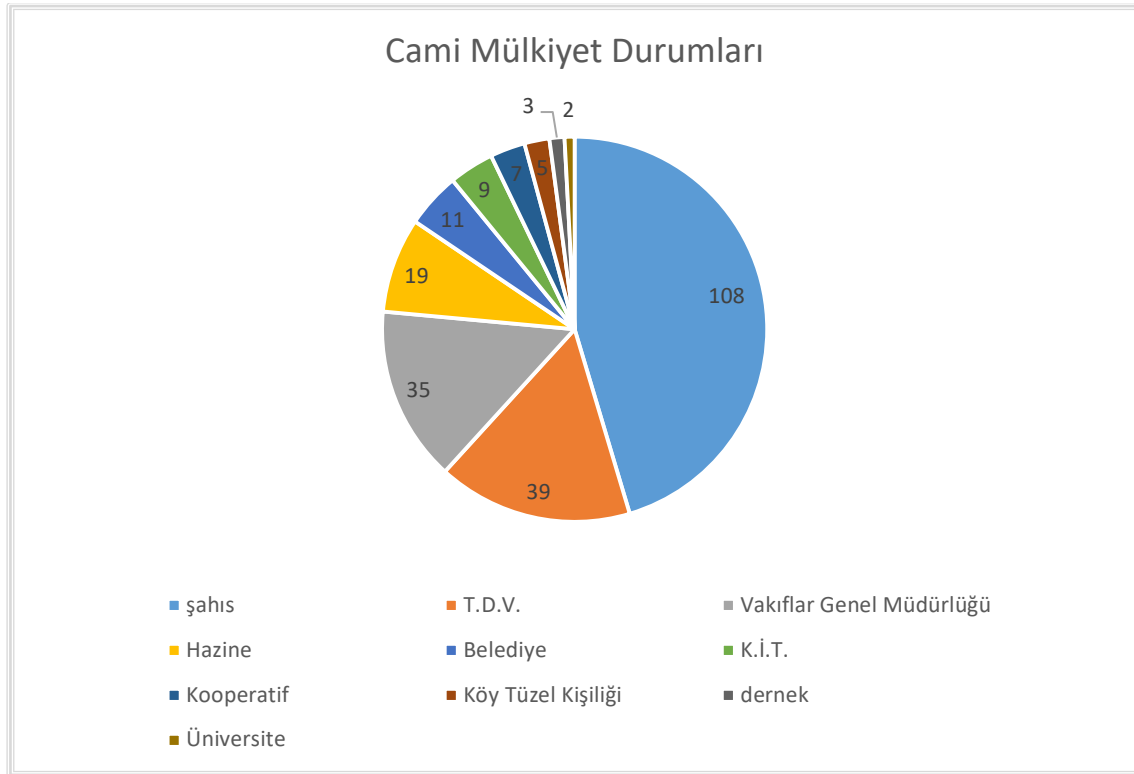
Van’da cami yapım işi, sivil oluşumlar tarafından anlık reflekslerle ilgili kurumların desteği veya denetiminin yeterli düzeyde olmadığı, caminin yapılmak istendiği bölgede yaşayan insanların kendi ihtiyaçları doğrultusunda yürüttükleri çabalar ile finanse ettikleri bir eylem olarak gerçekleşmektedir (Gülen 2015: 19). Grafik 1’de görüldüğü üzere 1537-1750 yılları arasında halen müftülük kayıtlarında yer alan 4 cami görülmektedir. Fakat bu sonuç ilgili aralıkta başka cami yapılmadığı veya bu yıllar arasında sadece bu kadar cami olduğu anlamına gelmez. Şüphesiz ki o yıllarda da camiler yapılıyordu veya bugün mevcut bazı camilerin yerlerinde o günlerde de camiler vardı. Cami sayısındaki dikkate değer artış için 1970’li yılları beklemek gerekecektir. Bu durum özellikle siyasi iktidar politikalarına, halkın taleplerine cevap verilmesine bağlanabilir. Kayıtlara göre 1941 ve 1945 yıllarında sadece birer cami inşa edilmişken, 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu dönemde 10 cami yapılmıştır. Yine 1990’lı yıllar “muhafazakâr” bir siyasi talep olarak yorumlanabilecek Refah Partisi’nin yükselişi dönemine, 2002 yılı sonrası yine “muhafazakâr” bir iktidar sayılabilecek Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yönetimde olduğu döneme denk gelmektedir. Bu iki dönemde de iktidarların cami yapım ve organizasyon işini üstlenen kesimlere kolaylıklar sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda 1992-1998 aralığında inşa edilen cami sayısında aşırı derecede bir artış gözlenmektedir (78 cami). Diğer taraftan yıllar bazında ayrıntılara inildiğinde, 1999’da yaşanan İstanbul depremi ve yine aynı yıllarda yaşanan ekonomik kriz yapılan cami sayısını önceki

yıllara göre düşürmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidarda olduğu 2002 ile 2011 yılları arasında 37 cami inşa edilmiştir.

Yine ayrıntıya inildiğinde, 2011 yılında inşa edilen cami sayısına bakıldığında sadece 1 cami inşa edildiği görülmektedir. Bunun sebebi ise 2011 yılında meydana gelen 23 Ekim ve 9 Kasım Van depremleridir. Depremler sonrası Van genelinde imar faaliyetleri uzun bir süre sekteye uğramıştır. 2012-2013 yıllarında Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın (TOKİ) yaptığı 6 cami ile birlikte toplamda 15 cami inşa edilmiştir.

2.2. Cami Mülkiyet Durumları

Matbu evraklardan elde edilen bir diğer bilgi cami mülkiyetlerinin durumudur. Mülkiyetlere ilişkin bilgiler Van’daki tüm camiler için tutulan cami kütük defterinden alınmıştır. Diğer taraftan, bilgi bankası formlarının altına düşülen not dikkate değerdir: “Önemli: Bu form teslim edilirken mülkiyeti kime ait olursa olsun, caminin tapu fotokopisi ile birlikte teslim edilmesi gerekir.” Arşivdeki evraklar incelendiğinde bu nota uyulmadığını söylemek mümkündür. Zira camilere dair tutulan kayıtların çoğunluğunun tapu fotokopisi mevcut değildir. Caminin tapu fotokopisinin neden istendiğine dair ise herhangi bir bilgi mevcut değildir. 1941’den başlayarak 2013 yılı aralığındaki diğer 234 cami mülkiyetleri farklı kurum ve kişilerdedir (Grafik 2).

Grafik 2: Van Merkez camilerinin mülkiyet durumları

Camilerin 108’i şahıs, 39’u Türkiye Diyanet Vakfı, 35’i Vakıflar Genel Müdürlüğü (4’ü 1941 öncesi tarihi cami olmak üzere), 19’u Hazine, 11’i Belediye, 9’u Kamu İktisadi Teşebbüsü (K.İ.T.), 7’si Kooperatif, 5’i Köy Tüzel Kişiliği, 3’ü Dernek ve 2’si de Üniversite mülkiyetindedir.

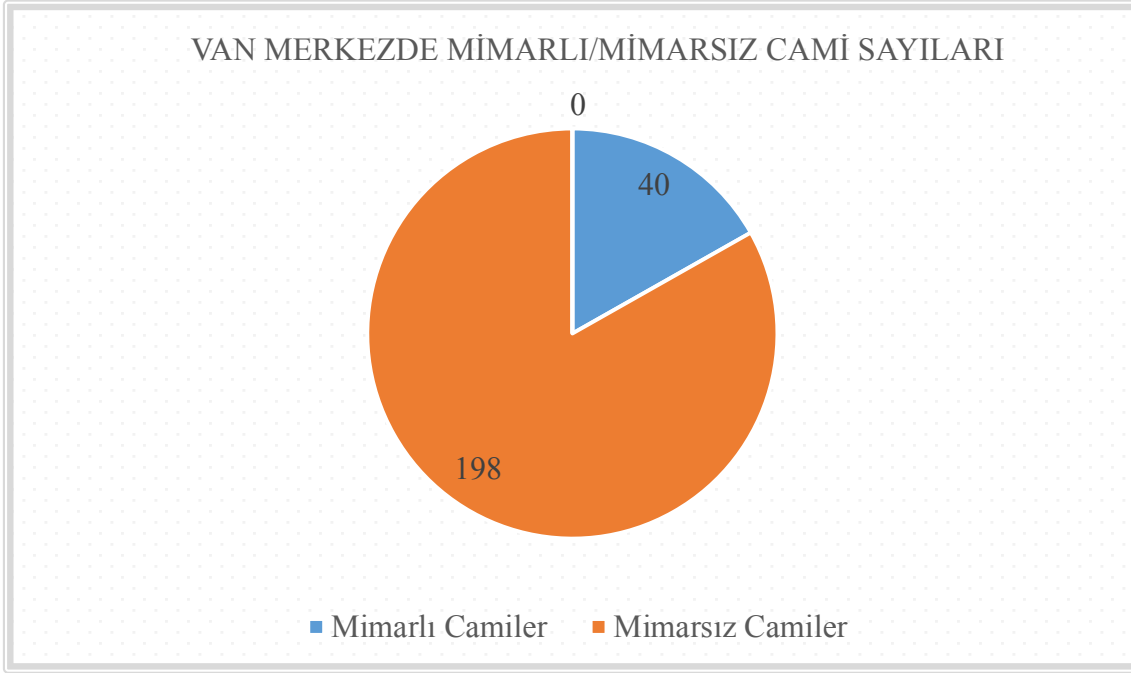
Grafik 2 her ne kadar Van özelinde cami mülkiyet durumlarını gösteriyorsa da Türkiye genelinde de durumun farklı olmadığı söylenebilir. Zira cami konusunda denetleyici ve düzenleyici bir kurum olan Türkiye Diyanet Vakfı mülkiyetindeki camilerin azlığı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da rahatsız olduğu bir husustur. Başkanlık, cami sorununun önemli sebeplerinden birinin mülkiyet durumlarına ilişkin olduğunu dile getirirken; yaptırılan camilerden çok sonraları haberdar olunduğunu bunun da bir denetim boşluğu doğurduğunu söylemektedir. Bu sebeple cami mülkiyetlerinin başkanlığa devri istenmiş ve bu hususta 2006 yılında hazırlanan yasa tasarısı taslağı Başbakanlık'a sunulmuştur (URL-3).

Grafik 2'de görüldüğü üzere 238 caminin ezici çoğunluğu şahıs mülkiyetindedir. Bu durum cami yaptırma iradesinin ve dolayısıyla süreci yönlendirmenin şahıslarda olduğuna yorulabilir. Van'da cami yapım ve organizasyonu çoğunlukla dernekler vasıtasıyla gerçekleşirken, cami mülkiyetlerinden sadece 3'ünün derneklerde olması dikkat çekicidir. Şahıs mülkiyetleri de düşünüldüğünde derneklerin, şahısların vakfettiği arsalar üzerinden cami yapım organizasyona giriştiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan, şahıslarda olan bu mülkiyetler zaman zaman müftülük ile şahısları karşı karşıya getirmiştir. Sözelimi 30 yıl önce arsasını cami yapımı için vakfeden fakat arsanın tapusunu müftülüğe devretmeyen şahısların ölümünden sonra çocukları arasında çıkan miras sorunlarında bu vakfedilen arsalar dava konusu olabilmektedir. Çünkü arsanın vakfedildiğine dair elde hiçbir yazılı bilgi/belge yoktur. Şayet cami herhangi bir sebepten yıkılmış ise; mirasçılar bazen tekrar cami yapılmasına rıza göstermemektedirler. Vakfedildiği dönemde arsaların şehir merkezinin çeperlerinde, bugün ise şehrin büyümesiyle birlikte şehir merkezinde kalması, arsaların değerinin artması bir açıklama olarak sunulabilir. Bu ihtilafli arsalarla ilgili meseleler, müftülük yetkililerinin ifadelerine göre çoğunlukla cami yapımı konusunda uzlaşma ile, olumlu yönde sonuçlanmaktadır.

Bu grafikten çıkarılabilecek bir başka sonuç ise, Van camileri mülkiyetleri şahıs-dernek-kooperatif-köy tüzel kişiliği mülkiyetleri (123 adet cami) kadar olmasa da doğrudan hazine ya da devletle ilişkilidir. Oran yaklaşık olarak yarı yarıyadır. Devlet belli bir dönemde cami yapma/yaptırma işinden uzak durmuşsa da, her durumda devletin bu mülkler vasıtasıyla meselenin önemli bir aktörü olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

2.3. “Mimarlı” ve “Mimarsız” Camiler

Müftülük kayıtlarından elde edilen bir diğer istatistiki veri seti Van Merkez'de yer alan camilerin mimarlarına ilişkindir (Grafik 3).

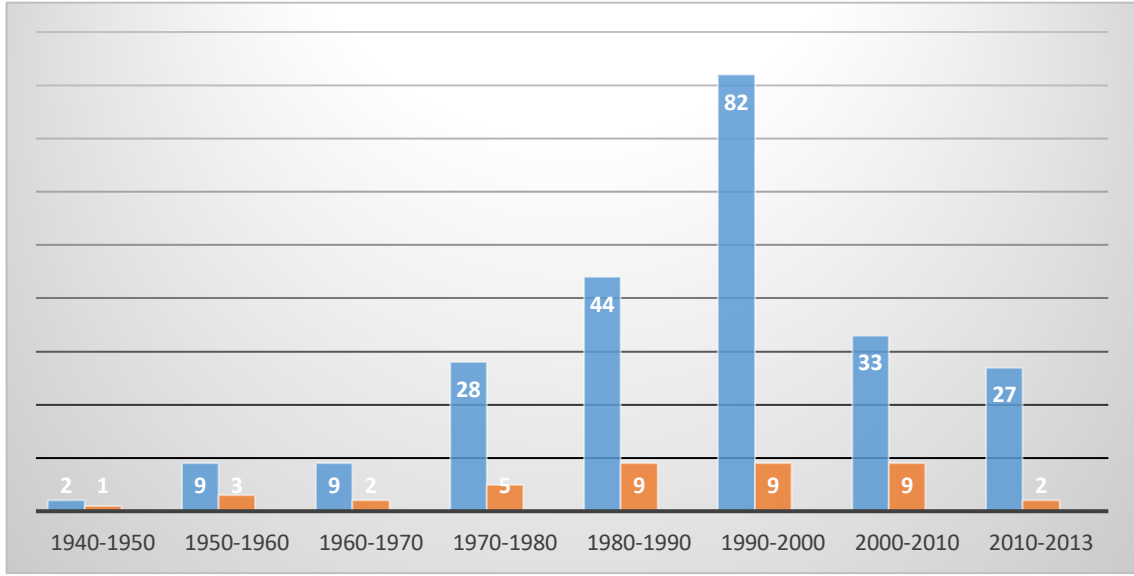
Grafik 3: Van Merkez’de mimarlı-mimarsız olarak kaydedilen cami sayıları

Grafik 3’te Van Merkez’de bulunan camiler incelendiğinde bir mimar tarafından projelendirilmeyen camilerin, bir mimar tarafından projelendirilen camilerden yaklaşık beş kat daha fazla olduğu görülmektedir. “Mimarlı” cami sayısı 40 iken “mimarsız” cami sayısı 198’dir. Bu noktada sorulması gereken soru, bir cami planlanmasında mimara ihtiyaç duyulup duyulmadığıdır. Van özelinde bir mimar tarafından projelendirilen mimarlı camilere bakıldığında bu camilerin çoğunluğunun yasal mevzuatlara uyulma gerekçeleri ile bir mimara hazırlatıldığı söylenebilir. Mimarların cami inşasında bir aktör olarak yer alması Van özelinde sık karşılaşılan bir durum olmadığı görülmektedir. Camilerin mimarsız olarak inşa edilmelerinin bir başka sebebi ekonomik gerekçelere bağlanabilir. Devletin Cumhuriyet Dönemi ile birlikte cami yapma ve yaptırma işinden büyük oranda çekilmesi sonucunda, kendi organizasyonunu yapan halk, cami yapımı için ekonomik modeller geliştirmiştir. Türkiye’deki camilerin büyük bir kısmı hayır işi olarak görülüp, halktan toplanan yardımlar vasıtasıyla inşa edilmektedir. Bu sebeple cami yapımında malzemesinden işçiliğine her kalemde tasarruf ön planda olmakta, deyim yerindeyse, en ucuz olan yol tercih edilmektedir. Mimari projenin hazırlanması masraf kalemleri içinde yer aldığından büyük oranda tercih edilmemektedir. Bu noktada birkaç yol izlenmektedir. Bu yollardan birincisi bazı kamu kurumlarından alınan “tip proje”¹lerdir. Ülkenin dört bir yanında uzun bir müddet aynı projeler uygulanmıştır. Bu süreç hala devam etmektedir. Bir diğer yol ise projenin daha önce cami yapan kalfa ve ustaların tecrübelerine bırakılmasıdır. Özellikle dernekler bu yolu kullanmaktadır. Van’da bu yolla inşa edilen camilerde projeyi hazırlayan mimarlar ile yapılan görüşmelerde mimarlar, kalfalar ile yaşadıkları

¹ Tip Proje: Bir yapıya ait projenin standartlaşmış halidir. Çoğunlukla kamu kurumları bazı binaları için tek bir proje hazırlayıp ülke genelinde bu projenin aynısını uygulatırlar. Cami tip projeleri ise, büyük oranda “klasik” tarzda tasarlanmış projelerdir. Diğer taraftan, yapılan hiçbir yapı bir diğerinin aynısı değildir. Tip proje bile olsa her inşa süreci kendi dinamikleri (işçilik, maliyet, malzeme, maharet, süre, vb.) içerisinde farklılaşır.

sorunlardan söz etmişlerdir. Sözelimi kalfa yeni yapılacak camide daha önce yaptığı camilerdeki kalıpları kullanmakta ya da proje yeterince denetlenmediği zaman kalfa camide istediği değişiklikleri yapabilmektedir. Ayrıca bazı kamu kurumlarının, hayırsever kişilerin yaptırdığı camilerden de söz edilebilir. Bunların tüm finansal işleri bu kişi veya kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Camiler parasal bir sorun olmadığı için de çoğu zaman yasal mevzuatlara uymak suretiyle bir mimar tarafından projelendirilmektedir. Dolayısıyla mimar emeğine başvurmak özellikle bu durumlarda söz konusu olmaktadır.

Müftülük kayıtlarından elde edilen veriler doğrultusunda Van'da inşa edilen bu 40 “mimarlı” cami yapım yıllarına göre 10 yıl aralıklarla hazırlanan bir grafik üzerinde gösterilebilir (Grafik 4). Bu grafikte mavi segment 10 yıllık süreçte yapılan toplam cami sayısını gösterirken, turuncu segment o camilerden “mimarlı” olanlarını göstermektedir.

Grafik 4: Yıllara göre inşa edilen toplam cami sayısı ile mimarı belli olan cami sayıları

1940-1949 aralığında inşa edilen 2 camiden 1'inin (%50), 1950-1959 aralığında 9 camiden 3'ünün (%33), 1960-1969 aralığında 9 camiden 2'sinin (%22), 1970-1979 aralığında 28 camiden 5'inin (%18), 1980-1989 aralığında 44 camiden 9'unun (%20), 1990-1999 aralığında 82 camiden 9'unun (%11), 2000-2009 aralığında 33 camiden 9'unun (%27), 2010-2013 aralığında 27 camiden 2'sinin (%7) bir mimar tarafından projelendirildiği tespit edilmiştir. 10'ar yıllık dilimler halinde özetlenen bu sonuçlara göre, 1940-1949 aralığındaki 2 cami istisna tutulursa, en yüksek oran %33'ü geçmemektedir. Cami inşaatının en fazla ve nispeten kurumsallaşmanın ve yasal düzenlemelerin daha etkin olduğu varsayılacak olduğu dönemde (1990-2013 aralığında) mimarı belli olan camilerin oranı %14'tür. Bu oran genel ortalamasının da (1941-2013 arasında inşa edilen 234 toplam cami içinde mimarı belli 40 cami oranı: %17) altındadır. Buradan cami sayısı arttıkça yasal denetimin azalmakta olduğu sonucu, yasal mevzuatın olması ile yasaya uyum ve denetimin birbirine koşut olmadığı şeklinde yorum üretilebilir.

3. Mimarı Belli Olan Van Camileri ve Mimarları

Van merkezde yer alan 234 caminin (1941-2013 arası) 40 tanesinin (bunlara işyeri ve apartman içinde bulunan camiler de dahildir) müftülük kayıtlarındaki (özellikle cami

kütük defterine) “mimar” satırında bir isim yazılıdır. Mimarı olmayan cami sayısı ise 194’tür. Bu veriler ışığında hazırlanan Tablo 1’de Van merkezde bir mimar tarafından projelendirilen camiler ve camilerin mimarları yer almaktadır. 40 cami projesinde toplam 28 mimar ismine rastlanmaktadır. Bu şahısların tümü ise mimar değildir. Bazı camilerin bir kalfa tarafından inşa edildiği başka kaynaklarca ifade edilirken, yine aynı kaynaktan veya o camiye ait başka bir kaynaktan caminin mimarı olarak bu kalfanın adı geçmektedir. Sözelimi Abdurrahman Gazi Camii, Yeşil Camii ve Hayrat Camii’nin mimarı kaynaklarda Hasan Şeker olarak yer almaktadır. Bahsedilen şahsın Van merkezde birçok caminin inşasında yer alan bir kalfa olduğu bilinmektedir. Yine Hacı Osman Camii’nin mevcut yeni camisi inşa edilmeden önceki cami kayıtları bu caminin Nusret Usta tarafından yapıldığı görülmektedir. Burada bahsedilen şahsın soy isminin mi “Usta” olduğu, yoksa şahsın mesleğinin mi inşaat ustası olduğu bilinmemektedir. Her iki camiye ait kaynaklarda caminin mimarı olarak “Nusret Usta” ismi yer almaktadır. Bu iki örneğin bilinmesine rağmen tabloda yer almasının sebebi tablonun matbu formlara göre hazırlanmış olmasıdır (Tablo 1).

Tablo 1: Van Merkez’de Cami Mimarları, Cami İsimleri, Yaptıranlar ve Yapım Yılları

NO	MİMAR ADI	CAMİ ADI	YAPTIRAN	YAPIM YILI	
1	Hasan ŞEKER	Yeşil Camii	Şahıs	1977	
		Hayrat Camii	Dernek	1980	
		Abdurrahman Gazi Camii	Şahıs	1982	
2	Mehmet BİTİRGE	Ali Paşa Camii	Şahıs	1996	
3	Metin HANOĞLU	Sadık Altıntepe Camii	Mahalle Halkı	1993	
4	Nurettin ZEREN	Asker-i Rüştiye Camii	Mahalle Halkı	1979	
		Şengülleri Camii	Şahıs	1989	
5	Şahabettin ÖZTÜRK	Yeni Camiler	Boyalar Camii	Dernek	2006
			İpekyolu Mehmet Şerif, Rehavza Aydın Camii	Dernek	2007
			Hacı Sabah Şavur Camii	Dernek ve Şahıs	2008
			Şabaniye Merkez Camii	Dernek	2009
			Yeni Norşin Camii	Dernek	2013
		Restorasyon	Selimbey Camii	Mahalle Halkı	2013
			Horhor Camii	Vakıflar Gen. Müd.	2013
			Hüsrevpaşa Camii	Şahıs	2000
			Süleyman Han Camii	Vakıflar Gen. Müd.	2011
			Kaya Çelebi Camii	Şahıs	2013
6	Kenan YÖNTEN	Hatuniye Camii	Mahalle Halkı	2009	
		Dervişoğulları Camii	Şahıs	2007	
7	Hüsnü KAŞTAN	Hacı Ethem Oydan Camii	Şahıs	1984	
8	Muhsin SAĞDİNÇ	Hacı Ali Sağdınç Camii	Mahalle Halkı	1996	
9	Cemal DURAN	Hacı Bekir Camii	Mahalle Halkı	1965	
10	Ömer KİRAZOĞLU	Hz. Ömer Camii	Dernek	1976	
		Hacı Hüseyin Camii	Dernek	1961	
		Hacı Hidayet Camii	Dernek	1958	
11	Ali GÜLER	Hacı Hüsnü Camii	Dernek	1979	
12	Nüsret USTA	Hacı Osman Camii	Dernek	1941	
13	Namık KADAN	Hacı Şemseddin Camii	Şahıs	2004	
14	Mehmet KUTLU	Hafiziye Camii	Mahalle Halkı	1950	

15	Halil GÜLERYÜZ	Hiz. Bilal Camii	Dernek	1997
16	Abdurrahman DİLEK	İlhan Tekin Camii	Şahıs	1994
17	A. Sait BAYRAM	Nur Camii	Şahıs	1995
18	A. RAHMAN	Ortaklar Camii	Şahıs	1984
19	Menduh YILMAZ	Oto Sanayi Camii	Dernek	1989
		Yüzüncü Yıl Ün. Camii	Dernek	1986
20	Halit ERÖRS	Seyid Enver Camiii	Şahıs	1994
21	Halit BAYAR	Sezenler Camii	Şahıs	1995
22	Süleyman TUKTAMIŞ	Şabaniye Camii	Dernek	1959
23	Vahdettin DEĞER	Şabaniye Kursu Camii	Dernek	1996
24	Hasan ARI	Şafak Camii	Şahıs	1993
25	Cahit AÇIKGÖZ	Toprakkale Camii	Dernek	1985
26	Ankara Temko Mim. Müh. Bürosu	Ulu Camii	Dernek	1974
27	Ferman ÇEMBERLİTAŞ	Yeni Emin paşa Camii	Dernek	1980
28	İdris CANBAY	Yukarı Esentepe Camii	Dernek	2007
Not: Mimar olarak geçen isimler müftülük arşivindeki cami kayıt defterlerinden aynen alınmıştır.				

Tablo 1’den çıkarılabilecek bir diğer sonuç cami yaptıranlar yani baniler üzerinedir. Tabloda görüldüğü üzere mimarlı camilerin 19’u “dernek”, 13’ü “şahıs”, 7’si “mahalle halkı”, 1’i de “mahalle halkı ve şahıs” tarafından inşa ettirilmiştir. Cami yaptıran derneklerin, şahısların ve kayıtlarda geçtiği haliyle mahalle halkının cami inşa ederken kısmen de olsa mimar emeğine başvurdukları görülmektedir. Fakat cami yaptıranların (dernek, şahıs, mahalle halkı) inşa ettikleri toplam cami sayısı ile mimarlı cami sayılarının ters orantılı olduğu görülebilir. Sözelimi dernekler tarafından inşa edilen toplam cami sayısı 59 iken bunların 19 tanesinde (%32) mimar ismi geçmektedir. Şahıs tarafından inşa edilen toplam cami sayısı 62 iken 13 tanesi (%21), mahalle halkı tarafından inşa edilen cami sayısı 75 iken bunların sadece 7 tanesinde (%9) mimar görülmektedir. Halkın kendi organizasyonu olarak çerçevelebilecek bu üç grup arasında en fazla oran “dernek” statüsüyle inşa edilen camilerdedir. Bu statünün bilinenin aksine daha fazla mimar katkısına açık olduğu söylenebilir.

Bir mimar ismi zikredilen camilerin yapım yıllarına göre sıralandığı Tablo 2’de 8 camide² kayıtlarda geçen camilere ait herhangi bir görsel olmadığından ve dahası bahsedilen camiler bugün yerlerinde olmadıklarından, bu camilerin yerlerine inşa edilen yeni cami görsellerine yer verilmiştir. İşin ilginç tarafı bazı camiler her ne kadar yeni yapılmışsa da kayıtlarda yeni yapılan cami mimarının adı yerine eski mimarların adları yer almaktadır. Tablo 2’de cami mimarları müftülük kayıtları temel olarak gösterilmiştir.

² Hacı Osman Camii, Hafiziye Camii, Hacı Hidayet Camii, Şabaniye Camii, Hacı Hüsnü (Yaşar) Camii, Asker-i Rüştüye Camii, Hacı Ethem Soydan Camii, Nur Camii

Tablo 2: Van Merkez’de Bir Mimar Tarafından Projelendirilen Camilerin Fotoğrafları, Yapım Yılları, İsimleri ve Mimarları

			
1941 <i>Hacı Osman Camii</i> ³ Nusret Usta	1950 <i>Hafızıye Camii</i> ⁴ Mehmet Kutlu	1958 <i>Hacı Hidayet Camii</i> ⁵ Ömer Kirazoğlu	1959 <i>Şabaniye Camii</i> ⁶ Süleyman Tuktamış
			
1961 <i>Hacı Hüseyin Camii</i> Ömer Kirazoğlu	1965 <i>Hacı Bekir Camii</i> Cemal Duran	1974 <i>Ulu Camii</i> Ankara Temko	1976 <i>Hz. Ömer Camii</i> Ömer Kirazoğlu
			

³ Hacı Osman Camii'nin ilk yapılış tarihi 1941'dir. İsmi Küçük Camii'dir. Eski cami yıkılarak 1998'de görselde yer alan yeni cami inşa edilmiştir.

⁴ Hafızıye Camii, bir diğer adı 'Nanyemez Baba Camii'dir. 2011 depreminde cami hasar görüp yıkılmıştır.

⁵ Hacı Hidayet Camii, Ömer Kirazoğlu'nun 1958'de projesini hazırlayıp uyguladığı cami 2011 yılında depremde yıkılmıştır. Görselde yerine yapılan yeni cami gözükmemektedir. Lakin kayıtlarda bu caminin mimarı hala Ömer Kirazoğlu olarak geçmektedir.

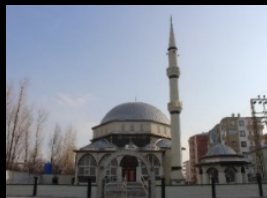
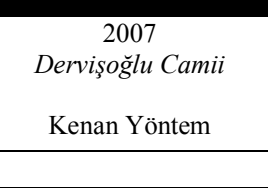
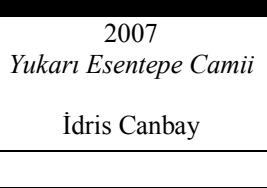
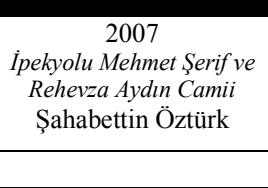

⁶ Şabaniye Camii 1977 tarihinde yapılmıştır. Görselde yer alan cami ise 2009 tarihinde bu caminin yerine yapılan Şabaniye Merkez Camii'ne aittir.

1977 <i>Yeşil Camii</i> Hasan Şeker	1979 <i>Hacı Hüsnü Camii</i> ⁷ Ali Güler	1979 <i>Askeri Rüştüye Camii,</i> <i>H.Firdevs Türkmenoğlu C.</i> ⁸ Nurettin Zeren	1980 <i>Hayrat Camii</i> Hasan Şeker
			
1980 <i>Yeni Emin Paşa Cami</i> Ferman Çemberlitaş	1982 <i>Abdurrahman Gazi Camii</i> Hasan Şeker	1984 <i>Hacı Ethem Soydan Camii</i> ⁹ Hüsnü Kaştan	1984 <i>Ortaklar Camii</i> A. Rahman
			
1985 <i>Toprakkale Camii</i> Cahit Açıkgöz	1986 <i>Yüziüncü Yıl Ün. Camii</i> Menduh Yılmaz	1989 <i>Şengüller Camii</i> Nurettin Zeren	1989 <i>Oto Sanayi Camii</i> Menduh Yılmaz
			

⁷ Hacı Hüsnü (Yaşar) Camii: 2011 Van depreminde yıkılan caminin yerine görselde yer alan cami yapılmaya başlanmıştır.

⁸ Askeri Rüştüye Camii: 1979 tarihli cami yıkılarak yerine görselde yer alan cami inşa edilmiştir. Caminin yeni ismi “Hacı Firdevs Türkmenoğlu Camii” olarak değiştirilmiştir.

⁹ Hacı Ethem Soydan Camii, bir iş merkezinin bodrum katında yer almaktadır. 2011 Van depreminde bina yıkılmıştır. Görsel eski yapıya aittir. Bugün itibari ile yeni bir iş merkezi inşa edilmiş olup cami de yine eski yerinde durmaktadır.

1993 <i>Şafak Camii</i> Hasan Arı	1993 <i>Sadık Altıntepe</i> Metin Hanoğlu	1994 <i>Seyyid Enver Camii</i> Halit Erörs	1994 <i>İlhan Tekin Camii</i> A. Rahman Dilek
			
1995 <i>Sezenler Camii</i> Halit Bayar	1995 <i>Nur Camii</i> ¹⁰ A. Sait Bayram	1996 <i>Şabaniye Kuran Kursu Camii</i> Vahdettin Değer	1996 <i>Ali Paşa Cami</i> Mehmet Bitirge
			
1996 <i>H. Ali Sağdıç Camii</i> Muhsin Sağdıç	1997 <i>Hz. Bilal Camii</i> Halil Güleriyüz	2004 <i>H.Şemsettin Camii</i> Namık Kadan	2006 <i>Boylar Camii</i> Şahabettin Öztürk
			
2007 <i>Dervişoğlu Camii</i> Kenan Yöntem	2007 <i>Yukarı Esentepe Camii</i> İdris Canbay	2007 <i>İpekyolu Mehmet Şerif ve Rehevza Aydın Camii</i> Şahabettin Öztürk	2007 <i>Hacı Sabah Şavur Camii</i> Şahabettin Öztürk
			

¹⁰ Nur Camii, kayıtlarda bu camiye dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Görselde yer alan cami bu caminin yerine inşa yeni edilen camiye aittir.

			
2009 Şabaniye Merkez Camii Şahabettin Öztürk	2009 Hatuniye Camii Kenan Yöntem	2013 Yeni Norşin Camii Şahabettin Öztürk	2013 Selimbey Camii Şahabettin Öztürk

Tablo 2’deki 40 camide ismi geçen 28 mimar vardır (biri mimarlık ofisi). Bu mimarlar arasında ise iki ve üzeri cami projesi çizen 6 mimar bulunmaktadır (Tablo 3). 2006-2013 yılları arasında 6 cami projesi çizen Şahabettin Öztürk Van Merkez’de en fazla camisi bulunan mimardır. 1958, 1961 ve 1976 yıllarında 3 cami projesi bulunan Ömer Kirazoğlu cami sayısı ve ilk caminin yapım yılının 1958 tarihine gitmesiyle öne çıkmaktadır. Bu mimarların yanısıra Hasan Şeker 3 cami, Nurettin Zeren, Menduh Yılmaz ve Kenan Yöntem ise 2’şer camide mimar olarak gözükmektedir.

Tablo 3: Van Merkez’de İki ve Üzeri Sayıda Caminin Projesini Çizen Mimarlar ve Cami Sayıları

MİMAR ADI	CAMİ SAYISI	YAPIM YILI
Ömer KİRAZOĞLU	3	1958, 1961, 1976
Hasan ŞEKER	3	1977, 1980, 1982
Nurettin ZEREN	2	1979, 1989
Menduh YILMAZ	2	1986, 1989
Şahabettin ÖZTÜRK	6	2006, 2007, 2007, 2009, 2013, 2013
Kenan YÖNTEM	2	2007, 2009

Cumhuriyet dönemi cami mimarlığında 1950 sonrası mimar olarak tasarladığı cami sayısı ve çeşitli şehirlerde yaptığı camiler bakımından önemli isimlerinden kabul edilebilecek ve daha fazla araştırmaya konu olması gereken mimar **Ömer Kirazoğlu**, 1916 Kayseri doğumludur. 1946 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nden mimar-mühendis olarak mezun olmuştur (URL-2). 1950’li yıllarda Türkiye’de mimar sayısının azlığı, mimarların bir meslek örgütünde yeni yeni örgütleniyor oluşu, dolayısıyla mimarlığın yasal tanımlamalarının henüz yerleşmediği ve mimarların yeni cami mimarisine uzak duruşu Ömer Kirazoğlu’nun cami tasarımlarına daha dikkatli bakmak gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kirazoğlu, dönemin önemli İslam âlimlerinden dini dersler almıştır. 1959 yılında Süleymaniye Camii restorasyonunda şantiye şefi olarak çalışmıştır. Klasik cami mimarisine olan merakı da bu dönemde artmıştır. Türkiye içinde ve dışında 200’e yakın cami projesi tasarlayan Kirazoğlu, Cumhuriyet sonrası Türk cami mimarisinde betonarme, kubbeli, revaklı, iç avlulu cami tarzının en tanınan isimlerinden biridir. Cami projelerinde özellikle 16. yüzyıl klasik cami formunun izlerini görmek mümkündür. Anadolu’nun birçok yerinde cami projelerine imza atan Kirazoğlu, Medine’deki Ravza-i Mutahhara’nın onarımında da fiilen çalışmıştır. Kirazoğlu, Van’da da üç önemli cami projesi hazırlamıştır. Bu camiler Hacı Hidayet

Camii (1958 ve 2011), Hacı Hüseyin Camii (1961) ve Hz. Ömer Camii (1976)'dir. Hacı Hidayet Camii 2011 depreminde yıkılmış, yerine başka bir cami yapılmıştır. Fakat müftülük kayıtlarında hala Kirazoğlu yapısı olarak görünmektedir. Hacı Hüseyin ve Hz. Ömer camileri son cemaat mekanları ve revaklarıyla önemli denemeler olarak görünmektedir.

Müftülük kayıtlarında üç caminin (Yeşil Camii-1977, Hayrat Camii-1980, Abdurrahman Gazi Camii-1982) mimarı olarak yer alan mimar **Hasan Şeker** mimarlar odası Van şubesi kayıtlarında yer almamaktadır. Aynı dönemlerde çalışan diğer mimarlar Hasan Şeker'in taş ustası olduğunu dile getirmektedir. Mimar olarak isminin geçtiği Yeşil Camii ve Abdurrahman Gazi Camii'lerinde Ahlat taşı kullanılmıştır. Bu camiler Van'da yığma sistemle, taş kullanılarak inşa edilen nadir camilerdendir. Bu üç cami de büyük oranda tek kubbeli Osmanlı cami mimarlığının izlerini taşımaktadır.

Kayıtlarda soyadı 'Zeren', 'Zergen' olarak yer alan mimar **Nurettin Zeren**'in Van'ın 1950 sonrası ilk mimarlarından olduğu söylenmektedir. Müftülük kayıtlarında iki caminin (Askeri Rüştüye Camii-1979 ve Şengüller Camii-1989) mimarı olarak ismi geçmektedir. Resmi kayıtlarda Nurettin Gürbüz olarak yer almaktadır. Mimarlar Odası'nda ise bu soy isimle kayıtlı değildir. 2001 yılında vefat etmiştir. Müftülük kayıtlarına göre Askeri Rüştüye Camii'nin mimarı olarak ismi geçmesine rağmen bazı kaynaklarda da bu caminin mimarı olarak hemen hemen aynı dönemlerde Van'da çalışmalar yapan mimar Dursun Arpalı'nın ismi yer almaktadır. Projelendirdiği iki camiden Askeri Rüştüye Camii'ne ait herhangi bir görsel yoktur. Camii 2011 yılında yıkılmış yerine yeni bir cami inşa edilmiştir. Ayakta duran bir diğer cami olan Şengüller Camii tek kubbeli klasik cami mimarisinin izlerini taşıyan, betonarme bir camidir.

Müftülük kayıtlarında Van'da inşa edilen iki caminin (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Camii-1986 ve Oto Sanayi Camii-1986) mimarı olarak **Menduh Yılmaz** ismi geçmektedir. Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu iki caminin yapılış tarihlerinden ve Van'da aynı dönemlerde çalışan mimarların söylemlerinden hareketle 1980-1990 yılları arasında Van'da çalıştığını söylenebilir. Projelerini hazırladığı iki cami halen ayaktadır. Camiler özellikle dört taşıyıcı eleman üzerine oturan merkezi tek kubbeli klasik cami formundan ayrılmayan camilerdir.

Mimar **Şahabettin Öztürk**, 1966 tarihinde Bitlis'te doğmuş, 1992 yılında Dicle Üniversitesi'nden mimar olarak mezun olmuştur. 2009 yılından bu yana Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Dr. öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, Bitlis, Şırnak, Van, Muş başta olmak üzere bir çok ilde tarihi yapıların proje ve restorasyon uygulama projelerinde görev almıştır. İran, Antalya ve Van'da 15'in üzerinde cami projesi gerçekleştirmiştir. Van'da projelendirdiği camiler şunlardır: Boyalar Camii (2006), İpekyolu Mehmet Şerif ve Rehavza Aydın Camii (2007), Hacı Sabah Şavur Camii (2007), Şabaniye Merkez Camii (2009), Yeni Norşin Camii (2013) ve Selimbey Camii (2013). Şahabettin Öztürk'ün projelerini hazırladığı camiler çeşitli ölçeklerde, kubbeli camilerdir. Van Merkez'de en fazla yeni cami projesine imza atan ve 4 tarihi caminin de restorasyon projesini hazırlayan mimardır.

Van'da cami projesi hazırlayan bir başka mimar olan **Kenan Yöntem**, 2006 yılında Balıkesir Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nden mezun olmuştur. Van'da bir mimar tarafından projelendirilen iki caminin (Dervişoğlu Camii-2007 ve Hatuniye Camii-2009) mimarıdır. Hatuniye Camii kubbe ve tonozların bir arada yer aldığı formu

ile yapı elemanlarının birbirleriyle olan oran ilişkileri bakımından farklılaşan üç katlı bir yapıdır. Dervişoğlu Camii ise yüksek bir girişe sahiptir.

“Mimarlı” camiler üslup farklılıklarından çok, yapı elemanları arasındaki oran-orantı, denge ilişkileri bakımından farklılıkları ile göze çarpmaktadırlar. Bu camiler genellikle tarihle formalist (biçimci) ilişkiler kuran, oluşmuş simgesel konvansiyonlara uyan hatta onların yerleşmesine katkı sunan denemeler olarak görülebilir. Kuşkusuz yukarıdaki farklılaşan özellikleri bakımından daha “başarılı-başarısız” camiler ayrımı yapılabilir.

SONUÇ

Van İl Müftülük kayıtlarına göre Van’da inşa edilen camilere bakıldığında geçmişten günümüze bu yapıların fiziki durumları, kim tarafından, nerede, ne zaman inşa edildikleri vb. bilgilere ulaşmak mümkündür. İşte bu istatistiki bilgiler ışığında hazırlanan grafikler farklı bir cami okuması yapmaya imkân vermektedir. Caminin sadece fiziksel bir yanının olmadığını onun ötesinde yapım sürecinden organizasyon ilişkilerine, kullanımından mülkiyetine birçok alanda toplumsallığın tam merkezinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı ve onun yereldeki temsilcisi olan İl Müftülüklerinin bir denetleyici ve düzenleyici olarak alanda yeterince olmasa da yer aldıkları kayıtlardan anlaşılabilir.

Van merkezde bulunan 1941-2013 arasında inşa edilen 234 camiden %82,9’unun mimarı belli değildir. Yalnızca 40 caminin mimarının biliniyor olması ve bunların toplam 28 mimar tarafından projelendirilmiş olması Türkiye’de cami inşasında mimar emeğine başvurulmamasının somut bir örneği olarak görülebilir. Öyle ki, 2010-2013 yılları arasında inşa edilen 27 caminin sadece 2’sinin mimarı bilinmektedir. Halen yapılan camilerin büyük bir kısmı yine bu şekilde yapılmaktadır. Çok az bir kısmı mimarlar tarafından tasarlanmaktadır. Son 5-10 yıl içinde yapılan camiler için yasal yolların izlenmesi özellikle müftülük ve yerel yönetimler tarafından istenmektedir. Bu hususta Van İl Müftülüğü’nün denetimler yaptığı resmi yazışmalar ile bu konuları kayıt altına almaya çalıştığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan, cami yapımına mimarın dâhil edilmesi meselesi yasal zorunluluğun ötesinde bir durumdur. Mimar sadece yasal zorunluluk gereği değil tasarımcı kimliği ile de cami mimarisine dâhil olabilmelidir. Bu makalede asıl vurgu 1941-2013 arası dönemde inşa edilen 234 caminin yalnızca 40’ında mimar ismine rastlanması ve bu sayının nitelikli mimari üretim için birbirinden beslenebilecek son derece yetersiz bir niceliğe tekabül etmesidir.

Türkiye kamuoyunun mimarlık tartışmalarında mimarın rolü üzerine hararetli tartışmalar yürütülmektedir (ayrıntılı değerlendirmeler için bkz.: Atlı 2010 ve Taşar, 2015). Karşılaştırmalı çalışmalara ihtiyaç olmakla birlikte, Van özelinde elde edilen bilgiler uyarınca Türkiye genelinde inşa edilen camilerin çoğunluğunda mimar isminin bilinmediği söylenebilir. Günümüzde cami mimarlığının “mimarsızlaşması” sorunsalı; simgesel yerleşik kabuller, sosyo-politik durumlar, mimarların ve bu konu ile alakalı sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin konuya yeterince eğilmemeleri gibi birçok sebebin ortak üretimidir.

KAYNAKÇA

ATLI, Mehmet, *90’lardan Günümüze Türkiye’de Cami Mimarlığı Tartışmalarına Mimarların Katılımı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

KÖKSAL, Aykut, “Türkiye’de Cami Mimarisi Üzerine” Turgut Cansever’le Söyleşi, *Arredamento Dekorasyon Dergisi*, S. 11, s. 88-91

GÜLEN, Mustafa, *Van ve Cami: Bir Anlamlandırma Denemesi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2015

KUTLU, Melek, DÜZENLİ, Halil İbrahim, “Cumhuriyet Dönemi İstanbul’unda Cami Mimarisi”, *Sosyoloji Divanı*, S. 7, s. 89-108

TANYELİ, Uğur, *Rüya İnşa İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2013.

TAŞAR, Emin Selçuk, *Aslında Neyi Konuşuyoruz: Türkiye’de Cami Tartışmalarına (2009-2013) Yönelik Bir Söylem Analizi*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2015

URL-1: www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/1367 (Erişim tarihi: Nisan 2018)

URL-2: www.biyografya.com/biyografi/7981 (Erişim tarihi: 27 Aralık 2017)

URL-3: www.gazetevatan.com/turkiye-de-3-bin-379-kisinin-tapulu-camisi-var-103549-yasam/ (Erişim tarihi: 18 Aralık 2018)